

est, cesserant vetustati. Maximiano imperatori aeterno, Constantinus imperator novus plus cœpit esse quam filius. Favet ille crescenti, adest iste seniori. Perpetuis profecto affinitas ista coalescat stirpibus, quæ semper summos in republica viros ad concordiam copulavit. Etenim si quamvis dissidentes familias Gracchi et Corneliæ matrimonium reduxit in gratiam, si pro divo Augusto Actiacam victoriam tantummodo gener Agrippa confecit; quid sperandum est, cum sempiternam patris ac filii charitatem etiam nuptiarum fœdus astrinxerit? Quod si Publius Scipio bellum Punicum suscepit adolescens, ipsum postea superaturus Annibalem; si Marius a factione Sullana Urbem recepit senex, idque magno intervallo temporum evenisse memorabile est; quam facile nunc omnes metus ponat romana re-publica, quæ defenditur conjuncti imperii duabus ætatibus: pariterque nititur virtute juvenis et maturitate senioris!

XIV. Te, pater, ex ipso imperii vertice decet orbem prospicere communem, cœlestique nutu rebus humanis fata decernere, auspicia bellis gerendis da-

VARIORUM NOTÆ.

Iste seniori. Locum hunc juxta Livinei suspicionem emendatum oportuit. Ante enim erat *iste senior*, in quo mendum esse nemo, opinor, non agnoscit.

Perpetuis profecto. In editione Puteana est *perpetuis profecto pietatibus affinitas ista*, etc. Cum Grutero erasi hanc vocem *pietatibus*, quæ quidem abest in codice Langiano. Alii pro *pietatibus*, legunt *pietas et affinitas ista*, etc.

Gracchi et Corneliæ. Tiberius Sempronius Gracchus prætor Galliam domuit. Consul an. U. C. 576, Hispaniam; altero consulatu Sardiniam subegit: bis triumphavit. Is graves cum Scipione Africano majore gessit inimicitias, quibus tamen reip. causa depositis ejus filiam Corneliæ duxit conjugem.

Actiacam victoriam. Ad Actium an. U. C. 724. Relatum iv. Non. Sept. Actium autem urbs et promontorium est Epiri, ad os sinus Ambracii contra Nicopolim, ubi maritimo prælio victus est Antonius.

Gener Agrippa. Juliam Augusti filiam duxit: ter consul fuit. Huic Actiaci belli cura commissa est. *Æneid.*, vi, 682:

Parte alia, ventis et dis Agrippa secundis,
Arduus, etc.

Suscepit adolescens. Cum annorum esset 24.

Annibalem. Annibal Amilcaris filius 19 annos natus, a patre aris admotus, odium in Romanos perenne juravit. Exinde Saguntum Romanis fœderatam evertit, in Italiam trajecit, P. Scipionem apud Ticinum, Sempronium Longum apud Trebiam, Flaminium

re, componendis pacibus leges imponere: te, juvenis, indefessum ire per limites, qua romanum barbaris gentibus instat imperium, frequentes ad socerum laureas mittere, præcepta petere, effecta rescribere. Ita eveniet ut et ambo consilium pectoris unius habeatis, et uterque vires duorum. O felix in imperio, et post imperium felicior, audis enim profecto hæc, et vides, dive Constanti, quem curru pene conspicuo, dum vicinos ortus repetit occasu sol ipse in vecturus caelo exceptit! Quanto nunc gaudio potiris, quanta voluptate perfrueris, cum talem hunc filium tuum, qui te primus patrem fecit, in imperii tui possessionem idem pater, idem socer, idem imperator induxerit? Hæc est tua præter omnes divos propria immortalitas, quam videmus, filius similis aspectu, similis animo, par imperii potestate. Inviderint licet nobis, nihil tamen auferre domui tuæ fata potuerunt. Nec Maximiano filius qualis tu eras, nec Constantino pater deest. Quin etiam, ut omnibus modis tua necessitudo renovetur, rursus hic socer, rursus hic gener est, ut beatissimus imperator semper ex tua sobole nepotibus augeatur.

apud Trasimenum, Paulum et Varronem apud Cannas prælio vicit. Idem Campaniæ deliciis fractus primum a Fabio, tum a Valerio Flacco, iterum a Galerio, Graccho et Scipione superatus; ad ultimum ne Romanis traderetur, hausto quod sub annulum habebat veneno absumptus est. *Aur. Victor.*

Marius. C. Marius post Jugurtham ante currum actum, post Teutonas in Gallis, Cimbro in Italia victos, et triumphum actum, exactosque in exilio aliquot annos, Urbem cum Cinna et Sertorio ingressus eam a Syllana factione eripuit jam senior, factusque est septimum consul an. U. C. 668. *Aur. Victor.*

XIV. *Pater.* Compellat Maximianum: mox, te, juvenis, orationem convertit ad Constantium.

Componendis pacibus. Vox priscis bonæ latinitatis temporibus, aut nunquam, aut raro in plurali numero usurpata, sed in ejus ævi scriptoribus similia nonnulla identidem occurrunt, ut supra observavi.

Qua Romanum. Id est, *In eam imperii Romani partem quæ barbaris gentibus proxima est.*

Curru pene conspicuo. Ita restituendus fuit ex veteri codice pro *curru et pene conspicuo, dum vicino ortus*, etc. Sensus vero est: Quem sol ipse occidens et properans ad vicinos ortus, curru suo exceptit in cœlum evehendum, quasi occidente Constantio, Constantinus toti terrarum orbi ortus esset. Alludit autem ad nummum, cujus in postera parte Constantius curru in vectus, sinistra manu quatuor equos regens, dextram manui quæ caelo extendebatur jungens.

Idem pater. Maximianus.

EUMENII PANEGYRICUS CONTANTINO AUGUSTO.

PROŒMIUM.

Eumenii vita.

Eumenius origine Græcus in Galliis natus est Au-

gustoduni: qua in urbe, temporibus illis florentissima, et bonarum artium velut sede, ipse avum suum, cum esset octogenario major, quondam docuisse, ait, hominem Athenis ortum, Romæ diu cele-

brem, mox in ipsa urbe perspecto et probato hominum amore doctrinæ, atque hujus ipsius operis veneratione detentum.

Ipse cum in aula Constantii Chlorig Cæsaris esset magister sacræ memoriæ, id est, libellis et epistolis faciendis, signandisque rescriptis præset, tanta cum ingenii et eloquentiæ præstantia amplissimum illud palatii munus obiit, ut in Æduensium Scholarum moderatoris demortui locum a Constantio suffectus sit. In cujus rei actis Constantius Eumenii eloquentiam et gravitatem commendat, et geminata ejus pensione, sexcenta millia nummum (hoc est 26250 libras Francicæ) ei pro salario attribuit. Quam pecuniæ summam Cæsari obsecutus accepit quidem, ut ipse ait, *quantum ad honorem spectabat*, eam vero ad Æduensium Scholarum, instaurationem impendendi potestatem sibi fieri habita eam in rem hac elegantissima oratione petiit. Numerosam sibi sobolem fuisse alicubi testatur, ubi conversa ad Constantinum magnum oratione: *Maximas, inquit, numini tuo gratias ago, tibi que quod superest commendo liberos meos, præcipueque illum jam summa fisci patrocinia tractantem, in quem me totum transtulit pietas...* Cæterum quod de omnibus liberis dixi, lata est, *Imperator, ambitio. Præter enim illos quinque quos genui, etiam illos numero, quos procexi ad tutelam fori, ad officia palatii.*

Quo anno natus sit, et quo obierit incertum est. Certe haud admodum juvenem eum fuisse oportet anno Christi 296, tum cum hæc dicta est oratio, siquidem ejus filius jam tum magistratum gerebat amplissimum. Et in alio loco *subitam dicendi facultatem* negat bene sibi convenire, qui *mediæ ætatis amplius non esset*. Et alibi optans ut Constantinus Augustodunum aliquando veniat: *Sed enim, inquit, ista felicitas viderit, an adhuc mæx debeatur ætati.*

Quatuor panegyrici Eumenio tribui solent: unus quem pro restaurandis Æduensibus scholis Augustoduni dixit coram viro perfectissimo, hoc est, coram Lugdunensis primæ præside, opinor Rictiovaro ut in notis ostendo: anno 296, ut apparet ex imperatorum Cæsariumque victoriis quæ n. 21, perstringuntur, quæque in hunc tantum annum cadere possunt, ut in imperatorum Diocletiani, et Maximiani Augg. et Constantii Cæsaris vita observavi; v, quem Treveris coram Constantio Cæsare ut ex his verbis præcedentis patet: *Habenda est ratio temporis Cæsare stante dum loquimur*. Duobus Augustis, et Galerio Cæsare absentibus, ut manifestum est ex hoc loco præcedentis ubi eorum præclare gesta perstringens: *Hæc aliis, inquit, celebrabo temporibus iis ipsis, qui gessere, præsentibus, sub finem anni Christi 296, post occisum Allectum, recuperatasque Britannias, ante Lingonicam Constantii victoriam, de qua verbum nullum est: cum Maximianus Aug. Mauros oppugnaret. Quanquam hunc nonnulli incerto auctori, et Rhenanus Mamertino aut Belgæ eujuspiam adscribit. Fortasse quod hujus panegyrici auctor diu se siluisse initio dicit, cum tamen*

Eumenius hoc ipso anno panegyricum dixerit: tum quia habitam a se coram Maximiano orationem ait, quæ non extat. Sed ut hunc et sequentes duos panegyricos Eumenio tribuam facit et similitudo styli, et quod de institutione puerorum, et officio Palatino passim habet. Alius quem item Treveris die ejus urbis natali anno Christi 310, coram Constantino dixit paulo post ejus natales qui, si ut est in Calendario veteri apud Bucherium, in tertium Kal. Mart. incidebant. In fine hujus orationis imperatorem invitat Æduensem urbem venire ne gravetur. Cumque anno sequenti imperator eam urbem ingressus restitui publica ædificia jussisset, et cives tributorum remissione sublevasset: Æduenses ipsum Eumenium, cujus eloquentiæ singulare principis beneficium acceptum referebant, statim ad imperatorem legarunt Treveros, ubi in celebri legatorum cœtu, qui eo undecunquæ ad quinquennalia principis celebrandæ venerant, Flaviensium nomine Constantino gratias acturus, alium panegyricum habuit.

MONITUM.

De hujus panegyrici auctore et quo loco ac tempore habitus sit, supra diximus in Eumenii Vita.

SYNOPSIS PANEGRICI.

IN EXORDIO.— *Ostendit in laudandis imperatoribus et Cæsaribus difficile esse hominum expectationi respondere, se vero hunc orationi modum allaturum, ut eam præcipue Constantino consecret.*

DISTRIBUTIO potest esse: I. De Constantini ad imperium electione. II. De variis ejusdem victoriis.

I. pars. De Constantini genere, quod hæreditarium ab avo Claudio et patre Constantio imperium acceperit, n. 2. Quod illud ipsum militando meruerit, imprimis quod adhuc adolescens in pugna manus cum Sarmarum duce conseruerit, n. 3. Quod Constantinus cæteris fratribus suis prælatus sit, ut patri Constantio, cui in omnibus rebus esset similis succederet, n. 4. Egregia utriusque comparatio, Constantius Bononiam incredibili celeritate cepit, et dum classis ad pervadendam Britanniam paratur, Bataviam et Frisiam a diversis Francorum regibus occupatam liberat, captos in deserta Galliarum loca transfert, Britannias decimo tandem anno recuperat, n. 5. Clementi utitur victoria, Francos iterum in suis sedibus vincit. Juxta Lingonas lx. Alamanorum millia cædit. Vindonis campos hostium strage complet: eosdem populos Rhenum glacie constrictum transmittere ausos ad deditionem cogit, n. 6. Caledonum, Pictorumque regionem, Thulen et Fortunatas insulas usque progressus, n. 7. Constantinum prius imperii hæredem relinquit, n. 8. Redit ad Constantinum, Britannia cum propter multa, tum eo præcipue gratulatur quod prima cum Cæsarem viderit, n. 9.

II. Pars. — *Mortuo patre Constantinus jam Augustus Ascario et Rogaiso Francorum Regibus, quos bello ceperat punitis securitatem Galliis reddat, n. 10. Bructerorum fines ingressus eos interecione delet, n. 12.*

Reliquos Agrippinensi ponte facto ita terret, ut eo vix bene inchoato jam supplices obsidibus oblatis pacem petant, n. 15. Maximiani vitia obiter attingit, praesertim ingratum ejus in Constantinum animum, n. 14. Diocletiani (qui Salonæ adhuc privatus vivebat) in proposito constantiam laudat, n. 15. Iterum redit ad Constantinum: quam charus fuerit militibus, quos ab eo Maximiani promissa et largitiones avocare non potuerint, n. 16. Quanta alacritate adversus Maximianum Arelatem primum, tum Massiliam convolarint, n. 17. Massiliæ oppugnatio, n. 18. Constantini erga victos pietas, n. 21. Barbaros post ejus in Italiam discessum eruptionem meditantes repentino reditu suo reprimit: has victorias Apollini tribuit.

In fine. Optat ut ad visendum Apollinis templum Æduam divertat: sic enim Urbem simul viderit esse restituentam, n. 22. Liberos suos orator imperatori commendat, n. 23.

INCIPIIT PANEGYRICUS.

I. Facerem, sacratissime Imperator, quod paulo ante mihi plerique suaserunt, ut quoniam majestas tua hunc meliocritati meæ diem in ista civitate celeberrimum ad dicendum dedisset, de eo ipso ducerem sermonis exordium, nisi me ab hoc duplex ratio revocaret, considerantem neque mediæ ætatis hominem ostentare debere subitam dicendi facultatem, neque ad aures tanti numinis quidquam nisi diu scriptum, et sæpe tractatum afferri oportere. Nam qui apud imperatorem populi Romani dicit ex tempore, quantum sit non sentit imperium. Huc accedit quod jam satis multi sunt, qui me putant nimium multa dicturum: idque, arbitrator, non ex ingenio meo, quod mediocre

est, sed ex laudum vestrarum copia metiuntur. Quorum ego expectationem, invitus licet, fallam brevitate dicendi. Revera enim cogitaveram plura que dicerem, sed malo orationem meam respui. Itaque primum illud compendium faciam, quod cum omnes vos invictissimi Principes, quorum concursus est et sociæ majestas, debita veneratione suspiciam, hunc tamen quantulumcunque tuo modo, Constantine, numini dicabo sermonem. Ut enim ipsos immortales deos quanquam universos animo colamus, interdum tamen in suo quemque templo ac sede veneramur; ita mihi fas esse dico omnium principum pietatem ineminisse, laudibus celebrare præsentem.

II. A primo igitur incipiam originis tuæ numine: quod plerique adhuc fortasse nesciunt, sed qui te amant plurimum sciunt. Ab illo enim Divo Claudio manat in te avita cognatio, qui Romani imperii solutam et perditam disciplinam primum reformavit, immanesque Gotthorum copias Ponti faucibus et Istri ore proruptas terra marique delevit; utinam diuturnior recreator hominum, quam maturior deorum comes. Quamvis igitur ille felicissimus dies proxima religione celebratus imperii tui natalis habeatur, quoniam te isto habitu primus ornavit; jam tamen ab illo generis auctore in te imperii fortuna descendit. Quin imo patrem tuum ipsum, vetus illa imperatoris domus prærogativa prorexit; ut jam summo gradu, et supra humanarum rerum fata consisteres, post duos familiæ tuæ principes tertius imperator. Inter omnes, inquam, participes majestatis tuæ hoc habes, Constantine, præcipuum, quod imperator es, tantaque est nobilitas originis tuæ, ut nihil tibi addiderit honoris imperium, nec possit fortuna

VARIORUM NOTÆ.

I. *Diem in ista civitate.* In aliis est *diem dicto in ista civitate*, sed voculam erasi, quam a veteri exemplari abesse ait Livineius, et quæ reipsa obscuritatem affert sententiæ.

In ista civitate. Opinor Treverensi, cujus tum dies natalis celebrabatur ut dicitur est n. 22.

Mediæ ætatis hominem. Id est, hominem progressa jam et matura ætate qualis ego sum, extemporali orationis genere uti non debere. *Ætas mediæ* dicitur illa quæ est inter juventam et senectam. A tricesimo ferme sumitur ad quadragesimum annum. Dicitur a Tullio de senect. 76: *ætatis constans*; ab aliis *ἀμυι*, ætatis vigor.

Nisi diu scriptum. Respexit pro more suo Eumenius ad locum Tullii pro lege Manil. n. 2: *Nam cum antea per ætatem nondum hujus auctoritatem loci contingere auderem: statueremque nihil huc, nisi perfectum ingenio, elaboratum industria afferri oportere, etc.*

Orationem meam respui. Legunt alii *orationem meam desiderari*, alii *requiri*, alii *brevem esse, quam respui*, id est, quam renui, propterea quod tædium vobis afferat alii *respici*, id est magnifera.

Itaque primum. Hoc est, *quare ea primum parte orationem contraham, quod, etc.*

Invictissimi principes. Constantinus, Licinius et Maximinus.

Celebrare præsentem. Ex his verbis hanc orationem coram Constantino habitam fuisse patet.

II. *Fortasse nesciunt.* Haud mirum si hodie inter viros doctos controversia est utrum Constantinus in Bri-

tannia, an in Bithynia natus. Utrum ex Eutropia Claudii imperatoris aut ejus fratris filia natus sit. Siquidem vel Constantini ipsius tempore id multis ignotum fuisse ait Eumenius.

Gotthorum copias. Claudius hostium exercitum ex variis gentibus conflatum, classem vero amplius mille navibus constantem plane delevit. Cæsa in eo bello Gotthorum trecenta viginti millia. *Trebellius Pollio.* Et numi *Claudio Aug. Gotthico.*

Utinam diuturnior. Nam duos tantum circiter annos imperavit, nempe a kal. apr. an. Chr. 304, ad kal. aug. an. 306. *Idatius.*

Quamvis ille. Sensus est: Quamvis felicissimus ille inaugurationis tuæ dies, magna populorum pompa et acclamatione celebratus sit; tuique imperii natalis eam ob rem habeatur, quod tum primum imperatorio habitu ornatus prodieris: jam tamen antea a Constantio tuo parente imperandi jus, et fortunam acceperas. *Barthius* inserta vocula legit, *dies diis proxima religione celebratus.* *Adversar. libr. xiv, c. 9.*

Quin imo. Imo et Constantium vestræ domui traditum ab eo tempore jus imperii ad eum honorem prorexit, ut post duos familiæ tuæ, nempe Claudium et Constantium tertius imperator fieres.

Quod Imperator es. Id est, quod re ipsa imperator, et quod habeas a natura ut imperator sis. Lubenter voculam adderem, quam deesse suspicati sunt Livineius et Acidalius. *Quod imperator natus es.* Nam paulo post: *Imperium nascendo meruisti.* Sed deest veteris codicis auctoritas.

numini tuo imputare quod tuum est, ommissis ambitu A et suffragatione.

III. Non fortuita hominum consensio, non repentinus aliquis favoris eventus te principem fecit. Imperium nascendo meruisti. Quod quidem mihi deorum immortalium munus et primum videtur et maximum, in lucem statim felicem venire, et ea quae alii vix totius vitae laboribus consequuntur, jam domi parva suscipere. Quamvis enim magna sit et admiranda felicitas quae stipendiis in ordinem meritis, et militiae gradibus emensis ad fastigium istud majestatis ascendit, et solis virtutis nixa radicibus ad tantum potentiae robor invaluit; quod quidem etiam tu quantum per aetatem licuit consecutus es, et quamvis te supra omnes acquirendae gloriae moras fortuna posuisset, crescere militando voluisti, et ad eundem belli B certamine conserenda, notioerem te gentibus reddidisti, cum non posses esse nobilior. Magnum, inquam, est ab se profectum ad maxima pervenire; longe tamen aliud est, nisi per ardua, et juga montium petere e plano, aliud ipsa ortus sui sublimitate fultum, verticem tenere fortunae, et quae summa sunt non sperare, sed habere.

IV. Sacrum istud palatium non candidatus imperii, sed designatus intrasti, confestimque te illi paterni lares successorem videre legitimum. Neque enim erat dubium, quin ei competeret hereditas, quem primum imperatori filium fata tribuissent. Te enim tantum, ille et imperator in terris, et in caelo Deus, C in primo aetatis suae flore generavit, toto adhuc corpore vicens, illa praeditus alacritate ac fortitudine, qua cum bella plurima tum praecipue campis Vindonis gessit. Inde est quod tanta ex illo in te formae similitudo transiit, ut signante natura vultibus tuis im-

pressa videatur. Idem enim est, quem rursus in te colimus, aspectus, eadem in fronte gravitas, eadem in oculis et in ore tranquillitas. Sic est index modestiae rubor, sic testis sermo justitiae. Accipe, Imperator, accipe nostrorum sensuum confessionem. Dolet quod Constantius excessit a nobis, sed dum te cernimus illum excessisse non credimus. Quamquam quid ego illum excessisse dico, cujus immortalia facta vivunt, et in ore omnium hominum oculisque versantur?

V. Quis enim non dico reminiscitur, sed quis non adhuc quodammodo videt quantis ille rebus auxerit ornaritque rempublicam? Qui adscitus imperio, primo adventu suo innumerabili hostium classe ferventem exclusit Oceanum, exercitumque illum, qui Bononiensis oppidi litus insederat terra pariter ac mari sepsit, cum reciprocos cursus illius elementi jactis inter undas vallis direnisset, ut quorum portas fluctus allueret, mare et quod tangerent perdidissent. Qui eodem exercitu virtute capto, clementia conservato, dum aedificandis classibus Britanniae recuperatio comparatur, terram Bataviam, sub ipso quondam alumno suo a diversis Francorum gentibus occupatam, omni hoste purgavit, nec contentus vicisse, ipsas in Romanas transtulit nationes, ut non solum arma, sed etiam feritatem ponere cogentur. Nam quid ego de receptione Britanniae loquar? Ad quam ita quieto mari navigavit, ut Oceanus ille, tanto vectore stupefactus, caruisse suis motibus videretur; ita pervectus, ut non comitata illum sit, sed praestolata victoria.

VI. Quid de misericordia dicam, qua victis temperavit? quid de justitia, qua spoliatis amissa restituit? quid de providentia, qua sociis sibi junctis se ejusmodi iudicio dedit, ut servitutem passos juvaret recepta libertas, culpae conscios ad poenitentiam re-

VARIORUM NOTAE.

Numini tuo. Id est, beneficii instar tibi dare, fortasse legendum fuerit *numini suo*, id est, ut fortuna sibi ascribere non possit, quod tuum jam erat, quod tuis natalibus debebatur circa ambitum et populi suffragia.

III. *Favoris eventus.* An *favoris ventus*? ut Bongarsio placet: certe quidem apud Tullium legitur, *ventum popularem, ventos concionum*.

Quamvis enim. Dictum illud in Diocletiani gratiam, qui tum privatus Siloniae vivebat. Ita enim ille ad imperium promotus fuerat.

Singulari certamine. Cum Sarmatarum duce quem victum ad Galerii sub quo militabat pedes adduxit. ZONARAS.

Petere e plano. Livinei emendationem secutus sum. Sententia est: Magnum est hominem origine sua clarum ad supremas dignitates ascendere: majus est hominem e plebe ad summos honores sese erigere. In Pateana editione est *patere plano*.

IV. *Designatus intrasti.* Jam Constantius te sibi heredem destinavit, cum aut te ex Italia ad se evocavit, aut ad eum ipse occurristi.

Primum imp. filium. Quem primum ex Helena suscepit, cum esset in primo aetatis flore. Antequam Theodoram Maximiani filiam conjugem accepit.

Vindonis. Infra, *Vindonissae*. Vindonus seu Vindo-

nissa urbs in Helvetia, ad Ambronicum pagum, propter Arolam fluvium nunc *Windsich*.

V. *Exclusit Oceanum.* Defixis in portus aditu saxis et trabibus, ne Carausii classis, quae oram hanc tenebat, Bononiensibus venire auxilio posset.

Eodem exercitu. Id est, praesidiariis quas Carausius Bononiae collocarat copiis.

Terram Bataviam. Non Batavicam, ut emendant aliqui. Nam sic Catullus Celtiberiam terram, et Tibullus Campaniam terram dicit:

Non tibi si pretium Campania terra daretur.

Alumno suo. Carausio Menapiae non in Hungaria, sed in Flandria natum.

In Romanas transtulit nat. In Gallias Romanis subjectas, puta ut Ambianum, Bellovacum, Tricassinum et Lingonicum agrum colerent.

Ita quieto mari. Post recuperatas decimo tandem anno Britannias huc victor ingreditur.

VI. *Victis temperavit.* A *victis temperavit.* Barthius Advers. l. xiv, c. 9.

Se ejusmodi iudicio dedit. Abundare videtur vox illa *iudicio*: igitur illa ejecta sensus est. Talem se praebuit, et praestitit ut, etc.; alii legunt *se ejusmodi iudicem* vel potius *se ejusmodi vindicem dedit*, etc.

cuerit hoc instituto rempublicam tuam, cum regem nisi ex stirpe Herculis non haberent. Tuos, Constantine maxime, tuos liberos ac deinceps nepotes tecum optat ut tanto a pluribus petantur, quanto ad majora nascuntur. Declarant ecce rationem cupiditatemque votorum facta Crispi Cæsarum maximi, in quo velox virtus ætatis mora non retardata pueriles annos gloriis triumphalibus occupavit: cuius ita jam uberes scatent laudes, ut plene possent videri, nisi cœpisse et patrem cogitaremus. Qui quidem nunc nobilissimus Cæsar venerandi patris, fratrum, suorumque omnium fruitur aspectu, seque fruendum omnibus præbet. Cruda adhuc hieme iter gelu intractabile, immensum spatio, nivibus infestum incredibili celeritate confecit: ut intelligamus, alacritatibus nihil asperum, qui ipsam quam a suis petebat tam laboriosam instituerit voluntatem.

XXXVII. Quæ tuum, Constantine maxime, mite pectus inundavit gratulatio, cui tanto intervallo videre filium licuit, et videre victorem? Narravit utique exhausta bella, et hoc ad suam gratiam, non ad sui ostentationem, qualis excipiendo hoste, quam resistenti vehemens, quam facili supplicanti. Audivit hæc frater intentus, et puerilem animum spes læta et blanda gaudia titillarunt; cumque miraretur fratrem, etiam sibi favit, quod ex annis ejus quam proximus tantæ gloriæ esset agnovit. Nunc te, Constantine maxime, omnes rogamus, cum præsentem laudaveris, cum jam reipublicæ flagitanti, cum Gallis desiderantibus reddes, iterum atque iterum moneas revertentem, neque enim persuaderi facile potest, ut si quando armis vestris contusa barbaria aliquid tamen moverit, sit ille animo, sit consilio tui similis. Temperet modo dextræ, manui parcat, et sit aliquid, quæsumus, in quo te iterum nolit imitari. Te vero, Constantine Cæsar, incrementum maximum boni publici, quibus votis amplectitur Romana felicitas? quæ de te tantum expectat quantum nomine polliceris: et licet ætas adhuc revocet ab imitatione virtutis

A paternæ, jam tamen ad pietatem ejus natura deducit? jam maturato studio literis habilis, jam felix dextera fructuosa subscriptione lætatur. Delegat multa indulgentissimus parens, et quæ per te concedit, referri ad gratiam tuam mavult.

XXXVIII. Quid igitur his temporibus fortunatius, cum beneficio Constantini maximi, qui tam mature nobis Cæsares dedit, utamur maximis eorum commodis, et integra ætas supersit? Nihil imminuitur, et plurimum sumitur: ut, cum res largiter suppetat, spes tamen illibata permaneat. Quinquenniis igitur feliciter inchoatis, decennia Cæsarum nobilissimorum, ultra posteros nostros extendenda, quam impense rogare et orare nos conveniat, ipsis bonis temporum, et reipublicæ utilitatibus admonemur. Jacet in latere Galliarum, aut in sinu tuo fusa barbaria: Persæ ipsi, potens natio, et post Romanam magnitudinem in terris secunda, amicitiam tuam, Constantine maxime, non minus trepide, quam amabiliter petiverunt. Nulla in terris tam ferox natio est, quæ te non metuat aut diligit. Omnia foris placita, domi prospera, annonæ ubertate, fructuum copia. Exornatæ mirandum in modum, ac prope de integro conditæ civitates. Novæ leges regendis moribus et frangendis vitis constitutæ. Veterum calumniosæ ambages recisæ, captandæ simplicitatis laqueos perdidit. Pudor tutus; munita conjugia. Securæ facultates ambigunt sui gaudet, nec aliquis habendi quam plurimum metus: sed in tanta honorum affluentia magna verecundia non habendi. Illic denique status rerum est, ut obtinendæ potius felicitatis votum geramus, quam augendæ cupiditatis. Unum modo est, quo fieri posset Roma felicior, maximum quidem, sed tamen solum, ut Constantinum, conservatorem suum, ut beatissimos Cæsares videat, ut fruendi copiam pro desiderii modo capiat, ut vos alacris excipiat; et cum reipublicæ ratio digredi fecerit, receptura dimittat.

VARIORUM NOTÆ.

Tanto a pluribus. Supple populis.

Nisi cœpisse, et patrem. Nisi subiret in mentem hæc fuisse sui patris inilia. Vel si pro patrem legamus partem; sensus erit nisi veniret illud in mentem, partem esse tantum, cum quis ita incipit.

Alacritatibus. In veteri codice est *alacritati*. Ego lubenter legerim *alacritati ejus*.—Nihil vivido ejus animo esse difficile, qui prior habuerit illam voluntatem adeo strenuam, quam a suis militibus reposebant.

XXXVII. *Videre victorem.* Non *victoriam* ut est in editione Puteana. Crispus autem de quo hic agitur anno Christi 520 vicit Alemannos.

Ad suam gratiam. Alii legunt *sui*; alii *tui*, alii *tuam*, id est, ut tibi gratificetur.

Frater. Constantinus.

Etiam sibi, etc. Hoc est, etiam aliquid inde lætitiæ in se derivavit, quod ex annis Crispi cui proximus erat, ætate, sensit quam propinquus esset tantæ laudi.

Temperet modo dextræ. Sit omnia tui similis, modo instar militis manum cum hoste non conferat, qua in re optamus ut deinceps iterum te nolit imitari.

Quantum nomine polliceris. Alludit ad Constantini nomen, quod ductum videtur a *Constantia*.

Jam felix. Hoc est, jam beata manus tua ad utiles

subscriptionses adhibetur.

Per te concedit. Gruterus legit *per se concedit*: utrumvis elige.

Referri, etc. Hoc est tibi acceptum referri mavult.

XXXVIII. *Tam mature.* Cum Constantinus quintum, Crispus vero quindecimum annum ageret.

Maximis eorum commodis. Quæ nunc veluti præcoeces fructus in antecessum percipimus, et cum maturam ætatem attigerint, supersint nobis commoda, quæ ab illa ætate solent percipi omnino integra, quasi tibi nihil ante acceperimus.

In latere Galliarum. Id est, ad Rhenum: mox in *sinu tuo*, id est, in media Germania. Alii legunt *sinu suo*.

Persæ ipsi. Persæ legatos ad Constantinum miserunt de petenda ejus amicitia.

Calumniosæ ambages recisæ. Hoc de Constantino referunt Aurel. Victor et Euseb.

Nec aliquis, etc. Id est, nec timet qui opibus abundat, sed potius in tanta honorum copia pudor est iis carere.

Ut obtinendæ. Id est, ut optandum nobis potius sit felicitatem perpetuam tenere, quam eandem amplio rem habere.

Cum reipublicæ ratio. Hoc est, cum reipublicæ utilitas vos compulerit inde discedere.

APPENDIX AD NAZARIUM.

PANEGYRICI VETERES AB ALIIS CONSTANTINO DICTI.

INCERTI AUCTORIS PANEGYRICUS
MAXIMIANO ET CONSTANTINO DICTUS.

MONITUM.

Panegyricus isto, ut legenti statim liquet, in celebritate nuptiarum Constantini et Faustæ Maximiani filia pronuntiatum est anno Christi 307, cum Maximianus e Lucaniæ secessu ad resumendum quod agre dimiserat imperium, et struendas Constantino insidias Treveros, ubi is erat, accessisset, ibique Faustam conjugem simul cum Augusti nomine acciperet. Auctor incertus est. Hunc Ædium fuisse putat Sigonius: sed quo argumento nitatur haud apparet.

SYNOPSIS PANEGYRICI.

In exordio. — Cum pro more celebrandæ sint oratione Constantini jam Augusti cum Faustæ Maximiani filia nuptiæ, tum præcipue totius reipublicæ nomine id a se fieri dicit oportere, qui hac præsentis lætitiæ perfruatur.

Distributio videtur esse. I. De Constantini. II. De Maximiani laudibus, n. 2.

I. Pars. — Quid Maximianum moverit, ut hunc jure adoptionis nepotem, majestatis ordine filium, etiam generum esse vellet. Nimirum quod patrem Constantium non specie modo, sed continentia, fortitudine, justitia, prudentia repræsentaret, n. 5. Hujus comparationis singula capita persequitur, n. 4. Quod Cæsaris appellatione contentus expectare maluisset, ut ab eodem, quo pater suus, declararetur Augustus, n. 5. Quod jam dudum hunc sibi generum destinasset, cum in Aquileiensi palatio tabulam exhiberi jusserat, in qua Faustæ Constantino adhuc puero galeam offerebat, n. 6.

II. Pars. — Transit ad Maximianum, quem laudat quod Gallias pacavit, quod Romana signa trans Rhenum barbaris gentibus intulerit, quod in Mauritania

A quinquegentenas nationes domuerit, quod post tot tantisque victorias Romæ triumphavit, n. 8. Ingeniose conqueritur quod reipublicæ curam ad tempus deposuerit, n. 9.

In fine. — Compellat utrumque imperatorem ex quorum nova affinitate nihil non sperandum dicit, sic enim fundandum deinceps imperium virtute juvenis et maturitate senioris, n. 15. Converterit orationem ad Constantium cælo fruentem, quo adempto adhuc supersit et Maximiano filius, nec Constantino pater desit; denique multam sobolem Constantino precatur, n. 14.

I. Dixerint licet plurimi multique dicturi sint ea, quibus omnia facta vestra summarumque virtutum merita laudantur, sacratissimi Principes, Maximiane, velis, nolis, semper Auguste, et Constantine oriens B imperator; mihi tamen certum est ea præcipue isto sermone complecti, quæ sunt hujus propria lætitiæ, qua tibi Cæsari additum nomen imperii, et istarum celestium nuptiarum festa celebrantur: cætera enim in reipublicam beneficia vestra possunt multis occasionibus diversorum temporum prædicari: huic voto propria nunc debetur oratio, quod semel factum futurum est sempiternum. Equidem scio gaudendum studia nunc ita toto orbe florescere, quæcumque Fama ultra naturam, qua fingitur discursus volucres mutata, et plus quam mille vocibus sonora, pererebuit, ut omnium nationum gratulationibus consecratur; quid enim rebus humanis contingere potuit aut nobilius ad gloriam, aut certius ad salutem, quam quod pristinae vestrae concordiae perpetuæque pietati hoc quoque C pignus accessit, summorum nominum arctissima conjunctione venerabile, ut imperatori filiam collocaverit imperator? Sed tamen nos oportet omnes homines

VARIORUM NOTÆ.

I. *Velis, nolis.* Adulatorie dictum, quasi Maximianus invitus, et ad obsequendum tantum diis, abdicatam ante quatuor annos purpuram resumpsisset. Quod tamen regnandi cupiditate et solitudinis tædio ab eo factum tradunt Entrop., Victor et alii. Maximianum harum nuptiarum tempore Augustum fuisse videtur esse contra fidem historiarum, ut observat Antonius Schonovius.

Oriens imperator. Tum enim cum habita est oratio, Constantinus ex Cæsare primum dictus est Augustus.

Nomen imperii. In aliquot exemplaribus est nomen imper. Quo fit ut legendum suspicer nomen imperatoris, potius quam imperii. Et vero infra n. 2: *Et tibi, Constantine, per socerum nomen imperatoris accrevit.*

Nuptiarum festa. Constantini et Faustæ Maximiani ex Theodora filia. Euseb., Sozom., Zonar., etc.

Huic voto. Videtur auctor hanc orationem votum inscriptam voluisse. Nam, n. 15: *Sicut huic voto congruit, id est, huic orationi meæ: sic enim quia imperatores instar deorum colebant, et quidquid ad eos pertinebat sacrum erat, non mirum si votum appellat orationem, quam ipsi fortasse promiserat.* Infra n. 7: *Ita dicam, ut veritas meæ erga te devotionis appareat.*

Quæcumque fama. Hoc est: *In quacumque parte diffusa est fama supra naturam, qua exhibitur sub specie volantis alitis.*

Discursus volucres. Lege cum Acidalio, *Discursus volucris incitata, et plus quam, etc.*

Pignus accessit. Id est, Maximiani filia, infra n. 5, cum ab eo pignus ipsi charissimum postularis.

Sed tamen. Hoc est: *Sed tamen par est nos omnium maxime lætari.*

XI. Inde est igitur, Imperator, pax ista qua fruimur. Neque enim Rheni jam gurgitibus, sed nominis tui terrore munimur. Quamlibet ille aut arescat æstu, aut resistat gelu, neutro hostis audebit uti vado. Nihil enim tam insuperabili vallo natura præclusit, quod non penetret audacia, cui aliqua conandi spes relinquatur. Ille est inexpugnabilis murus, quem extruit fama virtutis. Sciunt posse se Franci transire Rhenum, quos ad necem suam libenter admittas; sed nec victoriam possunt sperare, nec veniam. Quid ipsos maneat ex regum suorum cruciatibus metiuntur, ideoque tantum abest, ut amnis illius transitum moliantur, magis ut comperta potestate desperent. Ubi nunc est illa ferocia? ubi semper infida mobilitas? Jam ne procul quidem Rhenum audetis accolare, et vix securi flumina interiora potatis. Contra hinc per intervalla disposita magis ornant limitem castella quam protegunt. Arat illam terribilem aliquando ripam inermis agricola, et toto nostri greges flumine bicorni mersantur. Hæc est tua, Constantine, de Ascarici Regaï-sique supplicio quotidiana atque æterna victoria, omnibus quondam secundis præliis anteponenda. Semel acie vincitur, sine fine documento. Cladem suam, quamvis multi pereant, vulgus ignorat; compendium est devincendorum hostium duces sustulisse.

XII. Ut tamen omnibus modis barbarorum immanitas frangeretur, nec sola hostes regum suorum supplicia mœrerent, etiam immissa, Bructeris vastatione fecisti, Imperator invicte. In quo prima consilii tui fuit ratio, quod exercitu repente trajecto inopinantes adortus es, non quo aperto Marte diffideres, ut qui palam congregari maluisses, sed ut illa natio perfugiis silvarum et paludium bellum solita frustrari fugæ tempus amitteret. Cæsi igitur innumerabiles, capti plurimi. Quidquid fuit pecoris, captum, aut trucidatum est. Vici omnes igne consumpti. Puberes qui in manus venerunt, quorum nec perfidia erat apta militiæ, nec ferocia servituti, ad pœnas spectaculo dati sævientes bestias multitudine sua fatigarunt. Hoc est,

VARIORUM NOTÆ.

XI. *Fama virtutis.* Ita restitui post Acidalium pro fama virtuti.

Sciunt posse se, etc. Addidi se ex suspitione Livineii. Ita enim videtur sensus requirere.

Comperta potestate. Id est, ex quo intellexerunt quid possis. Gruterus mavult legi *cæpto ponte*; quia enim in ms. erat *pote pro ponte*, acceptum illud ab imperitis librariis *pro potestate*. Pro qua conjectura facere videtur illud, n. 15: *Insper etiam Agrippinensi ponte faciundo reliquiis afflictæ gentis insultas.... ex quo nemo dubitat, quid perfecto ponte facturi sint, qui jam serviunt inchoato.*

Castella. Varia erant disposita ad Rheni ripam castella, quibus Germanorum incursiones prohiberentur.

Flumine bicorni. Rheno lavantur. Virg. Georg. 1, 272:

Balantumque gregem fluvio mersare salubri.

Semel acie, etc. Semel acie vicisti, sed hoc justæ severitatis exemplo in perpetuum eos comprimis.

Hostium duces. Videtur in eo loco nimius, sed mirum, ut actum illud quod paulo duriusculum erat, hac arte emolliat.

A Imperator, fretum esse virtute sua atque fortuna, hoc est, non pacem emere parcendo, sed victoriam querere provocando.

XIII. Insper etiam Agrippinensi ponte faciundo reliquiis afflictæ gentis insultas, ne unquam metus ponat, semper horreat, semper supplices manus tendat, cum tamen hoc tu magis ad gloriam imperii tui, et ornatum limitis facias, quam ad facultatem quoties velis in hosticum transeundi. Quippe cum totus armatis navibus Rhenus instructus sit, et ripis omnibus usque ad Oceanum dispositus miles imminerat. Sed pulchrum tibi videtur, et revera pulcherrimum est, ut Rhenus ille non solum superioribus locis, ubi aut latitudine vadosus, aut vicinia fontis exiguus, sed etiam ibi novo ponte calcetur, ubi totus est, ubi jam plurimos hausit annes, quos hic noster ingens fluvius, et Barbarus Nicer, et Menus invexit, ubi jam immani metu ferox, et alvei unius impatientis in sua cornua gestit excedere. Servit profecto, Constantine maxime, ipsa rerum natura numini tuo, cum in illa gurgitum altitudine tantarum molium fundamenta jaciuntur, fidam et stabilem firmitatem habitura. Junxerit quondam licet Hellesponti angustias classe connexa Persarum rex potentissimus, temporarius ille transitus fuit. Simili navium continuatione Baianum sinum straverit ab Augusto tertius Cæsar, delicata fuit illa vectatio principis otiosi. Hoc opus et difficile factu, et usu futurum est sempiternum. Certe quidem jam tibi in exordio sui hostium movit obsequia, qui pacem supplices petierunt, nobilissimos obseques obtulerunt. Ex quo nemo dubitat, quid perfecto ponte facturi sint, qui jam serviunt inchoato.

XIV. Talibus te pro utilitate ac dignitate publica rebus intentum averterunt in se novi motus ejus hominis, quem successibus tuis maxime favere decuisset. De quo ego quemadmodum dicam adhuc ferme dubito, et de nutu numinis tui expecto consilium. Quamlibet enim merito pietatis tuæ questibus arguatur, debet tamen sibi vox privata moderari, præsertim

XII. *Bructeris.* Bructeri Germaniæ populi, quos alii in Frisia Orientali, alii in Westphalia collocant, ubi nunc Markiæ comitatus.

XIII. *Agrippinensi ponte.* Agrippina colonia, *Cologne*, olim Agrippina Ubiorum, Agrippinæ Neronis matris patria. Urbs Germaniæ inferioris præclarissima ad Rhenum, libera et Emporium: media inter Treverim et Monasterium urbem, cujus Archiepiscopus Elector est imperii.

Persarum rex. Xerxes Darii Hystaspis filius paterni regni, atque odii in Græcos hæres navibus Hellespontum junxit, atque ut Eutropii verbo utar, *contabulavit* Olymp. 75. *Herodoti Diod., sic Justin. Plutarchus, etc.*

Tertius Cæsar. Caligula. Suet. c. 19: *Bajaram medium intervallum Puteolanas ad moles tria millium et sexcentorum fere passuum ponte conjungit, etc.*

In exordio sui. Supple imperii.

XIV. *Ejus hominis.* Maximiani quem a Maxentio pulsum, ejectum ex Italia, Treveris perhumaniter exceperat accepta etiam in uxorem Fausta ejus filia.

Quamlibet, etc. Id est, etenim licet tua in eum pietas

cum eum, qui tibi ex tantis beneficiis tuis, et tanto necessitudinum favore ingratus extiterit, adhuc contemplatui cogat ut quamvis irati revereat. Quid faciam igitur, ut tam profunda vulnera suspensa manu tractem? Usurpabo nimirum illa communia omnium facinorum patrocina, quæ tamen plerumque etiam a sapientibus asseruntur, neminem hominem peccare nisi fato, et ipsa scelera mortalium actus esse fortunæ, contra autem deorum munera esse virtutem. Gratulare, Constantine, naturæ ac moribus tuis, quod te talem Constantius Pius genuerit, talem siderum decreta formarint, ut crudelis esse non possis. Illum autem non credo, cum venturus in lucem optionem vitæ, qua uteretur acciperet, sortem incurrisse fugiendam, quæ multis hominibus injustum, et postremo ipsi voluntarium ferret exitium. Ut enim alia mittam, hoc ipsum nonne fati necessitas tulit, ut ille pietati tuæ hanc referret vicem, quem tu ab Urbe pulsum, ab Italia fugatum, ab Illyrico repudiatum tuis provinciis, tuis copiis, tuo palatio recepisti?

XV. Quid, oro, sibi voluit? quid optavit? aut quid amplius adipisceretur his quæ a te fuerat consecutus? cui tu summa, et diversissima bona, privatum otium et regis opes dederas, cui digredienti ad annulos sederas, cui impensius etiam quam tibi occurrere obsequia nostra mandaveras, ejus omnibus jussis sic statueras obedire, ut penes te habitus, penes illum potestas esset imperii. Quisnam ille tantus fuit non ardor potentie, quid enim te imperante non posset? sed error jam desipientis ætatis, ut tot natus annos, gravissimas curas, et bellum civile susciperet? Nullis, ut res est, muneribus fortunæ explentur, quorum cupiditates ratio non terminat, atque ita eos felicitas ingrata subterfluit, ut semper pleni sperum, vacui commodorum, presentibus careant, dum futura prospectant. At enim divinum illum virum, qui primus imperium et participavit et posuit, consilii et facti sui non pœnitet, nec amisisse se putat, quod sponte transcripsit. Felix beatusque vere, quem ves-

tra, tantorum principum, colunt obsequia privatum. Sed et ille multijugo fultus, imperio et vestro tegitur lætus umbraculo, quos scit ex sua stirpe crevisse, et glorias vestras sibi juste vindicat. Hunc ergo illum, quæ ab illo fuerat frater ascitus, puduit imitari, huic illum in Capitolini Jovis templo jurasse pœnituit. Non mirum quod etiam genero pejeravit.

XVI. Hæc est fides, hæc religio Palatini sacrarii devota penetralibus, ut lente et cunctanter, jam scilicet cum illis belli consiliis, itinere confecto, consumptis copiis mansionum, ne quis consequi posset exercitus, repente intra parietes consideret purpuratus, et bis depositum tertio usurparet imperium, litteras ad sollicitandos exercitus mitteret, fidem militum præmiorum ostentatione turbare tentaret; secure scilicet usus exercitu quem venales manus habere docuisset? Quo quidem illius errore declaratum est, Imperator, quantus te militum tuorum amor complecteretur, qui te omnibus donis, quæ ille promiserat, omnibus honorum oblationibus prætulit. Rara illa virtus continentie, vix a paucis sapientie præceptoribus tamen aliquando servata, propter te, Constantine, omnium hominum est facta communis, nec solum hi quos ratio litteræ, vitæ quies mitigavit, sed etiam ille militarium ardor animorum, respectu tui, luera contempsit. Fuerint aliqui exercitus alacritate ac viribus tuo similes; tibi uni contigit exercitum habere sapientem. Multi olim fortasse pravi duces, armis impares, largitione certarunt, sed brevis eorum fuit et caduca popularitas, quos facile vicit quisquis imitatus est. Hic firmus, hic æternus est reipublicæ custos, quem ipsum per se milites amant, cui non blandita, nec vendita servit adulatio, sed simplex et sincera devotio. Dona tua, Constantine, manifeste sunt grata militibus, sed hoc gratiora quod tua sunt. Quæcumque porrigis, manu tua fiunt acceptiora. Quam nemo potest tecum hac ambitione contendere? Insuperabile genus est largitionis, cum ipse militi præmium est imperator. Itaque tribuis tu qui-

VARIORUM NOTÆ.

habeat justam causam de ipso conquerendi, homo tamen privatus debet suo sermone modum ponere.

Contemplatui cogat. Fœde corruptus locus, quem alii alio modo restitunt. Langius: *Adhuc contemplari cogamur, inque quamvis iratus revercare.* Livineius *adhuc contemplatio in tui cogat, ut quamvis irati revercantur.* Acidalius legit *Revereamur.*

Usurpabo, etc. Id est, Utar communi illa defensione scelerum quam usurpare sæpe etiam sapientes solent.

Nisi fato. Nota callidam Stoicorum nequitiam, qui ut tibi sibi esse improbis liceret scelerum suorum causam in fatum nescio quod rejiciebant.

Illum autem credo. Negationem sustuli post Acidalius, ut sensus sit: cum animo tuo abeundum fuit in mortale corpus, o Constantine, te talem siderum decreta formarunt, ut crudelis esse non possis: Maximiano vero illa sors obtigit, quæ et ipsi, et multis aliis exitio fuit: sortitio autem illa ex Epicureorum doctrina sumpta est.

XV.—*Ad annulos sederas.* Veteres editiones sequor; sensusque est, honoris causa sederas ad sinistram, in qua Græcos et Romanos annulum gestare solitos tes-

tantur (A. Gellius l. x, c. 10, et Macrob. Saturn. vii, c. 15). In Puteana editione est *ad annula fœderas an legendum te ad aram annulo fœderaveras, seu quando ludus cum eo iuisti, seu cum ejus filiam in uxorem accepisti.* Duplex hæc enim obtinebat apud Romanos consuetudo. Alii legunt *sinister sederas*; alii *ad mulos sederas, etc.*

Divinum illum virum. Diocletianum, qui Salonæ ubi privatus vivebat per litteras a Maximiano ad resumendum imperium invitatus: *Utinam, inquit, Salonæ possetis visere olera nostris manibus instituta, profecto nunquam istud tentandum indicaretis.*

XVI.—*Bis depositum.* Primum Mediolani, ubi Diocletiani quem patris loco habebat exemplo, et auctoritate inductus deposuit purpuram. Tum resumptum imperium iterum Treveris abdicavit. Ac tandem tertio usurpavit imperium.

Secure scilicet. Εἰρωνείας: haud enim tutum est eo uti exercitu, qui venales habere manus didicerit.

Nec solum. Id est, Nec tantum illi quos ratio, disciplina et vita quietior mansuetiores fecit, verum etiam milites animo ardentes; tua causa questum neglexerunt.

dem tuis exercitiis etiam plura quam cupiunt, sed tuum te magis nomen, tua de memoria patris auctoritas, tuæ ætatis gratia, tua denique ista venerabilis forma commendat.

XVII. Pulchrum enim, diti boni! et cœleste miraculum imperator adolescens, in quo illa, quæ jam summa est fortitudo, adhuc tamen crescit: in quo hic fulgor oculorum, hæc veneranda pariter et grata majestas præstringit simul et invitat aspectus. Talem magnum illum regem, talem Thessalum virum mente concipio: quorum summa virtus pulchritudini conjuncta celebratur. Non frustra enim doctissimi viri dicunt: naturam ipsam magnis mentibus domicilia corporum digna metari, et ex vultu hominis, ac decore membrorum colligi posse quantus illos cœlestis spiritus intravit habitator. Itaque te cum ingreditent milites vident admirantur, et diligunt, sequuntur oculis, animo tenent, Deo se obsequi putant, cujus tam pulchrâ forma est quam certa divinitas.

XVIII. Statim igitur ut fœdum illud facinus audierant, ultro a te proficiscendi signum petiverunt, cum viatica dares, idipsam sibi moram facere, plusque jam se quam sufficeret ex largitionibus tuis habere dixerunt. Inde arreptis armis portas petierunt, tot dierum iter a Rheno usque ad Ararim sine ulla requie peregerunt; inde fessis corporibus, animis flagrantibus, crescente in dies ardore vindictæ quanto propius accederent. Tum quidem tua, imperator, cura, qua refovendis eorum viribus a Cabillonensi portu navigia provideras, festinantibus pœne non placuit. Segnis ille et cunctabundus amnis nunquam fuisse tardior videbatur. Cærinis tacite labentibus, et ripis lente recedentibus, stare se, non ire clamabant. Tum vero usum pedum manibus aggressi incubuere remigiis, et naturam fluminis urgendo vicerunt, et tandem elucati Araris moras, vix ipso Rhodano fuere contenti: parum illis videbatur concitus ruere, minus solito Arelate properare. Quid multa? Conflendum est, imperator, cum hoc tuo vigore corporis, hoc mentis ardore laborasti interdum, ut quem ducebas sequereris exercitum. Tanto enim omnes impetu ferebantur, ut cum illum Arelate deserto comperissent abiisse Massiliam, confestim navibus evolarent, effusaque cursu non jam Rhodani curricula, sed ipsa quo-

VARIORUM NOTÆ.

De memoria patris. Præposito de apud ejus ætatis scriptores ferme sumitur pro eo quod est propter. Ita apud Tertullianum et Cyprianum cæterosque ejus ævi scriptores. — *De memoria,* etc. Propter patris tui recordationem.

XVII.—*Magnum illum regem.* Alexandrum, quem non minus formosum, quam fortem fuisse historici ferunt.

Thessalum virum. Achillem, cujus pulchritudinem Homerus multis in locis laudat.

Naturam ipsam. Interdum tamen in turpi domicilio hoc est in fœdo corpore latet elegans et illustris anima. Vetus illud de Galba, viro quam ingenioso, tam deformi: *Ingenium Galbæ male habitat.*

Metari. Id est, parare.

Quantus illos. Quantus illo, ut legit Acidalius.

XVIII.—*Segnis ille.* Arar, vel Araris. *La Saône.* Fluvius Galliæ Comatæ, Sequanos ab Æduis separans, atque ad Lugdunum Rhodano congregiens. Oritur ex

dammodo ventorum flamina præverterent. Tantis illos incenderat amor numinis tui, ut quamvis scirent oppugnandam esse munitissimam civitatem, sufficere sibi crederent pervenire.

XIX. Massilia enim, ut audio, in profundum mare prominens, et munitissimo accincta portu, in quem angusto aditu Mediterraneus refluit sinus, solis mille quingentis passibus terræ cohæret, qua firmissimus et turribus frequens murus opponitur. Quippe olim Græcos, Italosque illic convenas, cum artibus ingenioque pollerent, etiam ipse docuit locus omnia, quæ bello usui forent largius in eam partem, quæ adiri posset impendere, cum natura in cæteris sumptum operis remisisset. Itaque illam tum gravi fato Cæsari portas pro duce seniore claudentem, terra marique, admotis machinis, aggeribus extractis, navalibus præliis sæpius oppugnatam, quam territam, vix obsessio diuturna patefecit, cum tamen Græculi magistratus et ipsum Cæsarem, et mox duces ejus et copias non tam viribus suis quam mœnibus repulissent. Atenim primo tuo, imperator, adventu, primoque impetu exercitus tui nihil ejusdem Massiliæ altitudinum murrum, nihil creberrimæ turres, nihil loci natura remota est, quominus et portum caperes, et urbem continuo, si velles. Quippe tanta fiducia murum omnem milites invaserant, ut statim sine dubio ascensuri fuissent, nisi in paradisi quas admoverant scalis, conjecturam oculorum sublimitas fefellisset. Sed sic quoque multi, scalarum brevitate decepti, quod supererat ascensui extensis corporibus æquabant, et succedentium humeris sublevati jam intervalla pinnarum unciis manibus invaserant: adeo nihil periculi in vindictæ executione metuebant, ut sibi non murum scandere, sed ex æquo congregi viderentur.

XX. Sed, o singularem tuam, Constantine, pietatem, et sua semper officia etiam inter arma servantem! signum receptui dedisti, et victoriam distulisti, ut omnibus tibi liceret ignoscere, ne quid atrocius faceret miles iratus, quam clementiæ tuæ natura pateretur. In quo licet optimi imperatoris sollicitudine caveris, ut inducti in fraudem milites pœnitendi tempus acciperent, atque ultro veniam precarentur; nos tamen, qui mitissimos sensus tuos intuemur, nihil est enim tam perspicuum quam in pectore tuo bonitas,

Vogeso monte in confinio Lotharingiæ. Claudianus. *Lentus Arar, Rhodanusque celer,* etc.

Ripis lente recedentibus. A portu enim solventibus, ut est apud Virg., *Æneid.* lib. III, 72, terræ videntur recedere: sed quia non satis celeriter provehebantur, ripæ lentius, quam optabant, videbantur ipsis recedere.

Incubuere remigiis. *Æneid.* VI, 294:

Nunc, o lecta manus, validis incumbite remis
Heetorei socii....

Arelate. Artes. Urbs Galliæ Narbon. Achiepisc., ad Rhodanum fluvium. De qua Ausonius in *Catal. clararum urbium.*

XIX.—*Massilia. Marseille,* ad oram maris Mediterranei.

Græcos, Italosque illic. In hanc urbem Galliarum vetustissimam, artes omnes et litteras Græci et Itali ex suis oris primum induxerant.

Pro duce seniore. Pompeio. Quod quidem ipsi

illi te intelligimus pepercisse, quem, si prima copiam habuisset irruptio, eripere ferro nemo potuisset. Ita, quod ad pietatem tuam pertinet, imperator, et illum, et omnes quos receperat, reservasti. Sibi imputet quisquis uti noluit beneficio tuo, nec se dignum vita iudicavit, cum per te liceret ut viveret: tu, quod sufficit conscientiae tuae, etiam non merentibus pepercisti. Sed, ignoscere dicto, non omnia potes: dii te vindicant et invitum.

XXI. Quod quidem nobis semper optandum est, ut prosperos habeas etiam ultra vota successus, qui omnem spem in gremio majestatis tuae ponimus, et tuam ubique praesentiam, quasi dari possit, expetimus. Ecce enim, dum a limite paulisper abscesseras, quibus se terroribus barbarorum perfidia jactaverat scilicet, dum sibi illa proponunt quando perveniet? quando vincet? quando fessum reducet exercitum? cum repente audito reditu tuo velut attoniti conciderunt. Nec tuum pro republica votum amplius quam unius noctis cura tetigit. Postridie enim quam accepto illo nuntio geminatum itineris laborem susceperas, omnes fluctus resedis, omnem quam reliqueras tranquillitatem rediisse didicisti; ipsa hoc sic ordinante fortuna, ut te ibi rerum tuarum felicitas admoneret, diis immortalibus ferre quae voveras, ubi deflexisses ad templum toto orbe pulcherrimum, imo ad praesentem, ut venisti, deum. Vidisti enim, credo, Constantine, Apollinem tuum, comitante victoria, co-

ronas tibi lareas offerentem, quae tricenum singulae ferunt omen annorum. Hic est enim humanarum numerus aetatum, quae tibi utique debentur ultra Pyliam senectutem. Et imo, quid credo? vidisti, teque in illius specie recognovisti, cui totius mundi regna deberi vatium carmina divina cecinerunt. Quod ego nunc demum arbitror contigisse, cum tu sis, ut ille, juvenis, et laetus, et salutaris, et pulcherrimus imperator. Merito igitur augustissima illa delubra tantis donariis honestasti, ut jam vetera non quaerant. Jam omnia te vocare ad se templa videantur, praecipueque Apollo noster, cujus ferventibus aquis perjuria puniuntur, quae te maxime oportet odisse.

XXII. Dii immortales, quando illum dabitis diem, quo praesentissimus hic deus omni pace composita, illos quoque Apollinis lucos, et sacras sedes et anhelda fontium ora circumeat? Quorum scaturigines, leni tepore nebulosae, arridere, Constantine, oculis tuis, et osculis sese inserere velle videantur. Miraberis profecto illam quoque numinis tui sedem, et calentes aquas sine ullo soli ardentis indicio, quarum nulla tristitia est saporis, aut halitus, sed talis haustu et odore sinceritas qualis fontium frigidorum. Dabis et illic munera, constitues privilegia, ipsam denique patriam meam ipsius loci veneratione restitues. Cujus civitatis antiqua nobilitas, et quondam fraterno populi romani nomine gloriata opem tuae majestatis expectat, ut illic quoque loca publica, et templa pul-

VARIORUM NOTAE.

exitio fuit. Vide *Comment. Caesaris de bello Gallico*.

XX.— Si prima. Id est, Si copia facta fuisset primo impetu irrumperendi.

Quos receperat. Fortasse quos deceperat. Ita placet Acidalio. Facit pro illa conjectura id quod est superius: *Ut inducti in fraudem milites poenitendi tempus acciperent.*

Sed ignosce dicto. Mirificus locus, et, si quis alius est, artificii plenus. Quia enim Constantinus Maximianum aut revera strangulavit, aut jussisse credebatur, necem hanc deorum ulioni attribuit, atque ipso invito contigisse ait. Quem locum pene excerpit Pacatus in Theodosii paneg. n. 44: *Sed bene est, quod non omnia potes, tui te vindicant et invitum.*

XXI.— A limite. A Rheni limitibus.

Quibus. Id est, Quam terrificis minis ostentaverunt se nobis perfidi barbari, dum secum illud reputant.

Barbarorum. Francorum.

Quando vincet? Adulatorie dictum: quasi Constantino unum et idem fuerit aliquo pervenire et ibi vincere.

Amplius quam unius. Id est, Plus una nocte te sollicitum tenuit.

Templum. Apollinis, quod Augustoduni erat celeberrimum: de quo in *Orat. pro restaur. schol.*, n. 9.

Apollinem tuum. Videtur Constantinus praecipuo cultu Apollinem coluisse, quod confirmant nomina aliquot in quibus sub Apollinis forma exhibetur. Titulus soli invicto. Sed hanc superstitionem felicissime ejuravit imperatorum omnium primus Christianus,

Pyliam senectutem. Id est, Nestoris, ita dicti a Pylo patria, quae agri Messeniaci oppidum est, in tractu occidentali Peloponesi, ubi regnabat. Cum autem Nestor tria saecula vixisse tam saepe apud auctores dicitur, non intelligendum, inquit Moretus, quasi trecentos annos vixisset, ut falso putant quicumque *γερων* pro centum annis semper accipiunt, sed octogenario majorem: *γερων* enim triginta saepe annos significare tantum ostendit (*Variar. lect. liv. x, cap. 8*).

Quantum secus sentiunt Plautus, Propertius, Ovidius, Juvenalis et alii, qui non uno in loco trecentos Nestorem annos vixisse disertis verbis aiunt. Et vero nihil esset causae cur Nestoris senectus tantopere celebraretur, si is nonaginta tantum annos attigisset.

Cujus ferventibus aquis. De aquis perjurii ultricibus multa referunt auctores. Apud Palicos in Sicilia fontem fuisse aiunt, in quem, teste Aristotele, *lib. de admirandis auditionibus*, n. 55, si inscriptam jusjurandi tabellam projiceret juraturus aliquis, supernatabat tabella: Si fidem servaturus erat, sin minus, ibat illa pessum, perjuro combusto. Maer., *liv. v. Satur.*, cap. 49: *Hanc aquam vitae integris hominibus suavem esse, perjuris vero lethiferam.* Id ipsum de eodem fonte tradit Diodorus Siculus, *lib. xi*, quem tamen Solinus, cap. 4, in Sardinia ponit; in quo errare Salmasio et alii visus est, qui in Sicilia eum fuisse volunt: eumque perjuris non necem, ut alii volunt, sed caecitatem tantum attulisse. Idem Philostratus in *vita Apollonii* refert de fonte juxta Tyanam Cappadociae urbem Jovi sacro, qui et frigidus ebullire, et cum ceteris foret innoxius, perjuris pustulas liventes, et vomicas facere calamitosas dicebatur. Idem extat apud Plinium, *lib. xxxi, cap. 2*. De fonte alterius generis agit Ovidius *Fast. lib. v*, in quo dum se perjury mercatores abluere a Mercurio petebant, ut non praeterita tantum, sed et futura perjuriam aqua eluerentur:

Ablue praeterita perjuriam temporis, inquit;

Ablue praeterita perfida verba fide.

Nec curent superi si qua locutus ero.

XXII.— Praesentissimus Deus. Constantinus.

Apollinis lucos. Augustodunum, ubi haec omnia.

Numinis tui. Id est, Apollinis.

Sed talis, etc. Id est, Tam gustu et odore sincera, quam fontes gelidi sunt sinceri.

Patriam meam. Hanc orationem aut Eumeni, aut

cherrima tua liberalitate reparentur; sicut hic video hanc fortunatissimam civitatem, cujus natalis dies tua pietate celebratur, ita junctis mœnibus resurgentem, ut se quodammodo gaudeat olim corruisse, auctior tuis facta beneficiis; video circum maximum, æmulum, credo, Romano; video basilicas, et forum, opera regia, sedemque justitiæ in tantam altitudinem suscitari, ut se sideribus et cœlo digna et vicina promittant. Quæ certe omnia sunt præsentia tua munera. Quæcumque enim loca frequentissime tuum numen illustrat, in his et hominibus omnia, et mœnibus, et muneribus augentur: nec magis Jovi Junonique recubantibus novos flores terra submisit, quam circa tua, Constantine, vestigia urbes et templa consurgunt. Ideoque hoc votis meis sufficit, ut patriam meam videas ducente pietate, quia statim erit restituta, si videris. Sed enim ista felicitas, viderit an adhuc meæ debeat ætati.

XXIII. Interim quoniam ad summam votorum meorum tua dignatione perveni, ut hanc meam qualemcumque vocem, diversis otii et palatii officiis exerci-

VARIORUM NOTÆ.

alicujus certe Æduensis rhetoris esse hinc liquet.

Hanc fortunatissimam civitatem. Treverensem, ubi hanc orationem dicebat.

Præsentia tua munera. An præsentia tuæ.

Jovi, Junonique. Sumptum illud ex Homeri Iliad. ξ, 547, ubi de utroque agens: τοῖσι ὑπὸ χερσὶν δῖα, etc.,

OLLIS submisit tellus herbamque recentem, Lotumque balantemque crocum, mostumque hyacinthum, Plurimus ut molli surgebat in aera sylvæ.

Statim erit restituta. Invitat Constantinum ut Augustodunum divertat, eamque urbem, uti Treveros, reficiendam curet.

XXIII. — *Otii et Palatii officiis.* Fuerat enim sacræ

tam, tuis auribus consecrarem, maximas numini tuo gratias ago; tibi que, quod superest, commendo liberos meos, præcipueque illum jam summa fisci patrocinia tractantem, in quem me totum transtulit pietas; ejus felix servitus, si quando respexeris, maxime tuæ conveniet ætati. Cæterum quod de omnibus liberis dixi, lata est, imperator, ambitio. Præter illos enim quinque quos genui, etiam illos quasi meos numero quos provexi ad tutelam fori, ad officia palatii. Multi quippe ex me rivi non ignobiles fluunt, multi sectatores mei etiam provincias tuas administrant. Quorum successibus lætor, omniumque honorem pro meo duco, et si forte hodie infra expectationem mei dixerō, in illis me confido placuisse. Si tamen hoc quoque tuum mihi numen indulserit, ut ex hac oratione non eloquentiæ, quod nimium est, sed quantum læcunque prudentiæ, et devote tibi mentis testimonium referam, cedant privatorum studiorum ignobiles curæ: perpetua mihi erit materia dicendi, qui me probaverit imperator.

memoriæ magister. Præterea Mænianis Scholis a Constantio præfectus fuerat, quod otii officium vocat.

Tuis auribus. Habita coram te oratione consecrarem.

Fisci patrocinia. Summa fisci patrocinia tractare nihil aliud est quam fungi munere advocacionis fisci, seu esse advocatum et patronum fisci: quæ duo munera interdum ab uno eodemque gerebantur. Is autem causis fiscalibus pro fisco interveniebat, in aula apud comitem thesaurorum, id est, sacrarum largitionum; in urbe, apud præfectum ærarii; in provinciis vero, apud procuratorem Cæsaris. Atque hic quidem nihil decernere poterat, quin prius advocatum fisci audiisset (*l. ultima cod. de advocatis fisci*).

SYNOPSIS ORATIONIS

PRO RESTAURANDIS SCHOLIS AUGUSTODUNI (1).

In exordio dicit quantum sibi metum affert loci insolentia, tantum se discendi causa recreari.

Distributio. — I. Augustoduni scholas esse instaurandas. — II. Qua ratione id possit sine sumptu publico fieri, n. 3.

I. Pars. Mentem imperatorum et Cæsarum esse ut non templa modo et publico opera, sed multo magis Æduenses scholæ, Bagaudicæ factionis irruptionibus collapsæ, ad Gallicæ nobilitatis educationem instaurarentur, n. 4. Nullis principibus litteras tantæ umquam curæ fuisse, n. 5. Intellectum illud, cum harum scholarum moderatore mortuo alterius subrogandi curam susceperunt ipsi per sese, et ad hujus professionis commendationem eum elegerint, qui officium in palatio gereret amplissimum, n. 6. Si veteres ei virtuti, cujus studio ducerentur, templa stantebant, Constantium pro suo erga litteras amore has scholas erectas velle, n. 7.

Ab earum situ ipso probat instaurandas esse, cum quia in media urbe, tum quia inter Apollinis templum et Minervæ, n. 9.

II. pars. Sexæna millia numerum pro magisterii sui salario sibi a Constantio data ad hoc opus se colaturum, n. 11. Sic enim digniorem se hac principis liberalitate futurum, cum eum ipsam in patriæ usum contulerit: satis sibi esse ad gloriam quod ea summa sibi decreta sit. Ita futurum ut omnes intelligant se non avaritia ductum ad id officium accessisse, n. 12. Cuilibet pretio anteponere se litteras, quibus Gallicæ nobilitatis institutio sibi a Constantio commendatur, n. 13. Litteræ Constantii, n. 14. Hac Cæsaris humanitate ad instaurandas scholas incitari se, n. 15. Pecuniam illam scholis propter quas sibi data est libenter dare, et in quibus olim avus ipsius docuerit: velle se imperatorum in restituendis operibus publicis pietatem, quantum fert res sua, imitari, n. 17. Par esse ut non minus eloquentia, aut potius eloquentiæ sacra loca reflorescant liberalitate principis, quam cæteræ orbis partes, n. 17.

(1) Hujus orationis quamvis textum edere non ad scopum nos rum pertineat, siquidem non ad Constantinum directa sit, synopsim tamen exponere par est, panegyrici sequentis illustrandi gratia, in quo ad illam ipsam orationem alluditur.

In sine præsidem rogat ut ad id operam suam in- A pueris eorumdem victorias, quas obiter recenset de-
terponat apud imperatores et Cæsures, quo possit et scriptas in porticibus ostendere, n. 20.
novum hoc eorum in literas beneficium celebrare, et

EUMENII GRATIARUM ACTIO CONSTANTINO AUGUSTO FLAVIENSIIUM NOMINE.

MONITUM.

De hujus panegyrici auctore, et quo tempore ac loco pronuntiatus sit in Eumenii vita diximus.

SYNOPSIS PANEGYRICI.

In exordio reddit rationem cur Flaviensium nomine imperatori gratias agere Treveris maluerit quam Augustoduni, dum in ea urbe esset imperator.

Distributio. — I. Quam merito Constantinus Æduis subvenerit. — II. Quanta eorum causa fecerit, n. 2.

I. Pars. Ædui omnium primi fratres populi Romani a senatu appellati, iidem reipublice supra ceteros populos addicti, Galliarum adversus tyrannos quantum in ipsis fuit defensores; et ideo Constantii liberalitatem experti, n. 3, septem mensium obsidionem acerbissimam ferre maluerunt, ac demum Claudio imperatore, cujus opem implorant, in Gothica expeditione occupato, cum auxilii spes nulla esset urbem hostibus diripiendam tradere, quam fidem suam violare, n. 4. Hunc usque quam bene meritis Æduis subvenerit; nunc quam graviter afflictis. Novi census acerbitate premebantur, n. 5. Accedebat soli iniquitas, n. 6. Magna ex parte vasta loca et squalida, abrupta itinera.

II. Pars. Eorum urbem ingreditur Constantinus mirifico concurrentium populorum studio, n. 7. Benigne singulos compellat quid omnium maxime sua causa factum velint, n. 9. Relaxat sensum, defuit vectigalium numerum reliqua debita remissurus, quantum fisco suo deberent interrogat; iis septem millia capitum remittit, hoc est, quartam amplius partem censuum; utrum id sufficeret percontatus, n. 10. Quinque annorum reliqua vectigalia remittit.

In fine lustrum illud laudat, atque inde ad Quinquennialia principis laudanda orationem convertit, n. 13.

I. — *Æterno nomine.* Augustodunum intelligit, quam urbem Eumenius Flaviam appellat. Credo ut Flavio Constantino potius aduleatur, quam ex rei veritate. Cur enim apud Ammianum Marcellinum nulla hujus nominis mentio? maxime cum is apud imperatorem ageret, qui esset ex Flavia gente. An id ei nominis contigisse dicamus, quod Romæ: quæ cum olim Commodiana a Commodo Augusto dicta sit, nullum reliquit hujus nominis vestigium.

Commovere se funditus, etc. Haud absimile illud Tulli in Pison., n. 52: *Mihi Roma ipsa prope concussa sedibus suis ad complectendum conservatorem suum procedere visa est,* etc.

In ea potissimum civitate. Treverensi, ubi commorari imperatores solebant, cum in Galliis versabantur,

INCIPIT ORATIO.

I. — Si Flavia Æduorum tandem æterno nomine nuncupata, sacratissime imperator, commovere se funditus atque huc venire potuisset, tota profecto coram de tuis in se maximis pulcherrimisque beneficiis una voce loqueretur; tibi que restitutori suo, imo, ut verius fatear, conditori, in ea potissimum civitate gratias ageret, cujus eam similem facere cœpisti. Sed quoniam id non potest, gestit animo quod natura non patitur; clamoresque suos quibus quotidie laudes tuas tollit in cœlum exaudiri a te non sinit interjecta longinquitas sua: id quod fieri decebat, gaudiorum patriæ meæ nuntium sponte suscepi, ut essem jam non privati studii litterarum, sed publicæ gratulationis orator. Noli enim, sacratissime imperator, cum in illo aditu palatii tui stratum ante pedes tuos ordinem indulgentiæ tuæ voce divina, porrectaque hac invicta dextera sublevasti, nomini tuo gratias agere. Nec mihi verba quamvis imparata defuisent: quis enim aut præparare se ad beneficia tam C insperata potuisset, aut ab tanta gratulatione cohiberet? Sed habui rationem loci ac temporis, ne meus illo ardor animi, studiumque dicendi tibi quidem, quod mihi ad immortalitatem sufficeret, probaretur, sed propter assistentium paucitatem minus quam te dignum esset iret in populos; et te uno die de salute nostra multa tractantem moraretur oratio, quæ pro magnitudine meritorum tuorum festinare non posset.

II. Nunc itaque cum in hac urbe, quæ adhuc assiduitate præsentis tuæ præ cæteris fruitur, habebit enim felicitatis æmulam Flaviam nostram, totus tibi amicorum tuorum comitatus, et omnis imperii apparatus assistat, et cum omnes homines omnium fere civitatum aut publice missi, aut pro se tibi supplices adsint; dicam, imperator, ea quæ libenter agnoscas, D et cæteri nobis indulta non crederent, nisi te cognos-

VARIORUM NOTÆ.

proindeque ubi habitam hanc orationem volunt Livineius et Rhenanus.

Sed quoniam, etc. Id est, sed quoniam revera non potest ad tuos pedes accedere: saltem id gesti animo, quod supra rerum naturam et conditionem esse agnoscit.

Privati studii litterarum. Eumenium agnosce, quem Constantius Æduensibus scholis præfecerat.

Palatii tui. Describit infra quomodo Constantius Augustodunum ingressus in Palatio exceptus sit, n. 8.

Divina. Hoc est, divina et plena humanitatis tuæ voce exexisti.

Cohiberet. Fortasse cohibere, vel, ut emendat Acidalius, præparari et cohiberi.

Quam te. Id est, quam tuæ majestati conveniret.

II. — *Felicitatis æmulam.* Imperatores identidem Augustoduni commorabantur.